

EKONOMISK TEORI

I OMVANDLING

Av Jan Bröms

Kraven på en mera genomtänkt kredit- och subventionspolitik i kombination med sjunkande företagarvinster leder till att AP-fonderna och AMS kommer att bli allt effektivare styrmedel för investeringarna inom det enskilda näringslivet, förutspår professor Erik Lundberg. Det är en utveckling som leder till risker för jättestora felinvesteringar, men som han anser vi måste acceptera om den svenska industrin skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen.

Blå detta perspektiv har engagerat pol mag JAN BRÖMS i anmälan av boken "Samhälle i omvandling", där 16 forskare behandlar den ekonomiska politikens problem med tonvikt på stabiliseringsfrågorna.

Under rubriken *Samhälle i omvandling* har sexton forskare med var sin uppsats bringat Tore Browaldh sin hyllning inför femtioårsdagen. Gratulanterna ställer upp i bokstavsordning — utom i ett fall där redaktören missat i alfabetet. Det är en dålig ordningsföljd för en uppsatssamling där flera uppsatser har så uppenbara beröringspunkter och gärna bör läsas i ett sammanhang.

Flera uppsatser behandlar den ekonomiska politikens problem med tonvikt på stabiliseringsfrågan. GUNNAR MYRDAL är mest konventionell i sin betraktelse över inflationsprocessen som ett institutionellt fenomen. Kunde någon för tjugo år

sedan tänka sig Gunnar Myrdal ikläda sig rollen som den minst djärve i analys och slutsatser? Vad han vill säga är att när inflationsprocessen en gång börjat rulla, så är den mycket svår att stoppa. Folk, institutioner och intressegrupper vänjer sig vid den och får till och med ett positivt intresse av att den fortsätter. Hans eget patos för att med en övertänkt strategi — som dock inte utvecklas särskilt ingående — bryta denna spiral är dock imponerande. Vad som föresvävar honom tycks dock i första hand vara en stram finanspolitik på såväl inkomst- som utgiftssidan. Bara man en gång lyckas blir allt så mycket enklare. Då kan man räkna med att de ekonomiska enheterna åter gör sina dispositioner som om penningvärdet skulle förbli stabilt, varigenom det också förblir det.

"Money illusions"?

Men på en punkt inbjuder han till motsägelser. Inför möjligheterna att med hjälp av penningpolitiken uppnå något positivt tycks han bara känna förakt. I en oklar analys, där han tycks ingenting glömt och ingenting lärt från sina egna erfarenheter som ansvarig politiker, konstaterar han att vi fått "vad som framstår som mycket höga räntesatser och dessutom en snårskog av kreditregleringar" men att inflationen likväl fortsätter ogenerat. Men vem har trott att räntan och kreditmarknadsregleringar ensamma skall kunna bringa ordning åstad? Myrdals eget mest positiva slutomdöme om vår penningpolitik, där han betraktar den inte som en politik utan bara som en slags otrevlig anpassningsreflex till inflationsprocessen — motiverad av att det är nödvändigt att hålla igen för att processen inte skall leda till explosion — torde vara en riktig karaktäristik. Men är inte det skäl nog att hejda explosionen? Räntan är ju också som Myrdal konstaterar mycket låg om man tar hänsyn till den faktiska inflationen och ränteutgifters avdragsgillhet. Med fog kan man om penningpolitiken säga samma sak som Myrdal säger om finanspolitiken: "too little, too

late". Myrdals resonemang blir ännu mindre begripligt eftersom han tycks tro att ränteförändringar skulle kunna fylla en funktion när penningvärdet en gång väl har stabiliserats, medan försök att nå jämvikt med höga nominella räntor endast skulle verka desorganiserande och skapa kaos. Myrdal tycks här förutsätta att folk är så dumma att de faller offer för "money illusions". Detta i sin tur stämmer mycket dåligt med alla de positiva ord han på andra ställen yttrar om vårt bildade och kunniga folk.

Ett mera konstruktivt bidrag till frågan om penningpolitikens verkningar — som otvivelaktigt döljer problem och utforskade samband — lämnas av BÖRJE KRAGH. Bidraget till födelsedagen har fått formen av en egen önskelista över statistik, som han hoppas jubilarerna skall hjälpa till att producera inom sin bank.

Vetenskaplig avklädning

Myrdals finanspolitiska filosofi blir satt under luppen i ERIK DAHMÉNS uppgörelse med den ekonomiska teorin och dess tillämpning. Dahmén ägnar sig åt en kritisk granskning av forskningens tillämplighet i det praktiska livet. Han börjar med att säga av oredig och ologisk teori, ointressant teori samt den goda teori som är alltför svårbegriplig för att kunna påverka politiken. Men även övrig teori förefaller haltande då den inte hjälpt politikerna att lösa fler av de ekonomisk-politiska problemen. Dahmén ser förklaringen i att teorin är för förenklad och inte tar hänsyn till allehanda bireaktioner, förekommande målkonflikter, institutionella förhållanden m m. Det duger inte att försvara aldrig så eleganta modeller som slår fel med att det gått politik i frågan och att därför inte teorin kommit att följas i praktiken. Det intressanta blir då varför man inte vill eller kan följa teorin. För att få grepp om sådana problem rekommenderar Dahmén ökade ekonomisk-historiska studier och tvärvetenskaplig forskning mellan nationalekonomer, statsvetare, sociologer, psykologer m fl.

Ett av Dahmén's exempel som drar tvivel över Myrdals tro på ökade skatter som stabiliseringspolitiskt medel skall här anföras. Enligt teorin leder höjda skatter till att köpkraft dras in och steriliseras och verkar följaktligen konjunkturdämpande. Men vad sker i praktiken? Lyckas löntagarna kompensera höjda skatter med höjd lön? I så fall hur snabbt sker det? Hur är det med steriliseringen? Är det månne så att när riksdagen ser de ökade statsinkomsterna så har den en marginell konsumtionsbenägenhet som närmar sig ett? I så fall skulle ju finanspolitik i form av skatteskärpningar få den rakt motsatta effekten jämfört med vad teorin förutsätter.

Vi möter samma vilja att klä av vetenskapen i dess nuvarande form hos flera andra författare. GUNNAR BIÖRCK söker värtaligt och engagerat värja sjukhusen från gossarna på Handelshögskolan och deras rationaliseringsteorier. Uppsatsen bygger helt på tesen att läkare är en annan sorts människor än övriga medborgare — med ett högre mått av humanism och känsla för människovärdet. Tesen tål att diskutera — även om Gunnar Biörck inte förefaller särskilt öppen för den typen av diskussion. Han far fram med en självsäkerhet som förefaller helt orubblig.

FOLKE KRISTENSSON diskuterar kritiskt de krav som ställs på vetenskaplighet vid Handelshögskolan utifrån företagens och företagarnas önskemål och behov. Samma problem ställs av ARNE TISELIUS för forskning i största allmänhet och biokemi i synnerhet. ULF AF TROLLE dokumenterar hur svårt det är att bedöma företags och industribranschens framtidsutsikter. Ett gott exempel kan nämnas: Trolle har inte kunnat finna någon som för så kort tid som fem år sedan förutsåg de svårigheter som idag kännetecknar skogs- och järnindustrierna. Uppsatsen är definitivt inte bra för nerverna hos dem som satts att ansvara för den nya investeringsbanken.

RAGNAR BENTZEL ägnar en lekfull uppsats åt att tillämpa ettbetygskursen i nationalekonomi på frågan om inkomst- och förmögenhetsfördelningen. Det är en nyttig läsning och ett gott ex-

empel på enkel ekonomisk teoris möjligheter att reda ut begreppen.

Ekonomisk politik i framtiden

Den diskussion som mest har inspirerat anmälaren är den som kan utläsas mellan ERIK LUNDBERGS och RUDOLF MEIDNERS bidrag. Lundberg söker på grundval av stabiliseringspolitikens hittillsvarande misslyckanden forma en prognos över vilken ekonomisk politik vi har att vänta i framtiden. Han skiljer inledningsvis på olika typer av prognoser. Det konservativa alternativet innebär att man endast drar ut nuvarande trender och om dessa skulle komma i konflikt med varandra eller andra restriktionsvillkor får man med försiktiga grepp modifiera, t ex genom att böja ner eller lyfta upp de trendlinjer man utgått ifrån. Men om man inte accepterar dessa historiska tendenser finns det två reaktionsalternativ. Det pessimistiska — som tar fasta på de mera krisartade tendenserna och förutsätter att ett bättre samhälle åter kan börja byggas först när samhället genomgått en sanerande och renande kris — och det optimistiska som bygger på att statsmän och vanliga människor förmår att lära av misstagen och styra utvecklingen i mera tillfredsställande banor. Själv säger sig Lundberg presentera en kombination av de två senare alternativen med ett inslag av trendtänkande.

Lundberg inleder sin framställning med att filosofera över hur en politikprognos skulle ha sett ut omkring 1954. Han utgår från det i det läget rimliga antagandet att de tankar som utvecklades av Gösta Rehn kring 1950 så småningom skulle få bli tongivande för det ekonomisk-politiska handlandet. Vi skulle alltså få en generellt restriktiv ekonomisk politik som i första hand skulle få gå ut över företagsvinsterna. De sysselsättningsproblem som därigenom skulle uppstå skulle sedan "duschas" bort med hjälp av selektiva åtgärder. Prognosen skulle då med åtskilliga mått mätt ge ett riktigt utslag. Vi har fått en räntenivå som ungefär fördubblats, statens totala budgetbalans

har radikalt omvandlats från ett underskott motsvarande 2 procent av nationalinkomsten till ett överskott på omkring 2—3 procent (om nämligen som rimligt är AP-fondens ökning inräknas) och staten har satt in omfattande sysselsättningsduscher med hjälp av bl a investeringsfonder och lokaliseringssmedel. Men om den visionäre ekonomen varit så förutseende — hade han då också gissat att pris- och löneinflationen skulle fortgå i oförändrad takt och att ökad knapphet på kredit skulle framtvunga långtgående regleringar? Knappast med den prognosen, som bygger på att stabilitet skall uppnås.

Men att inflationen fortsatt och att inflationistiska krafter skjutit på med snarast ökad kraft trots att det nominella värdet på de stabiliseringspolitiska parametrarna ökat (deras faktiska effekter döljs ju bakom en rad synvillor som Lundberg, Dahmén och Myrdal påpekar) är i och för sig inte särskilt märkvärdigt. Den totala balansen har ju ett så komplicerat orsakssammanhang att det med enbart nationalekonomiska metoder knappast går att göra en prognos. Den enda variabel som kan tänkas ge underlag för prognoser om inflationstakt och samhällsekonomisk balans är antagligen politikernas prioritering och vilja att göra ansträngningar för att uppnå balans. Här är ett ämne för Dahmén's tvärvetenskapliga forskning. Lundberg gör också den hypotesen, att det är möjligt att en väsentlig dämpning av prisstegringstakten blir ett mål som kommer att tas med större allvar än under de senaste tjugo åren. Han tror också bl a att målet full sysselsättning kommer att tolkas på ett mindre ambitiöst sätt än för närvarande.

Chanstagningar i jätteformat — är det nödvändigt?

Vilka medel förutser då Lundberg kommer att användas för att uppnå denna bättre stabiliserade ekonomi? Han formulerar sitt missnöje med den hittillsvarande politiken med kreditregleringar och AMS-duschning. Den har varit provisorisk,

ogenomtänkt och lett till saker som utan tvivel visat sig vara energiska felinvesteringar. Från detta konstaterande drar han sedan slutsatsen att denna politik kommer att byggas ut och effektiviseras i form av en mera rationell och permanent central med gemensam styrning av kredit- och subventionsflödet. Inför det perspektivet och med samtidigt otillräckliga företagsvinster med hänsyn till strukturrationaliseringens krav på stora utgifter på strategiska områden och den sparandeanhopning som sker i AP-fonderna plus AMS-verkets svällande resurser förutser Lundberg, att de senare kommer att bli allt mera effektiva styrmedel för investeringsresurserna inom det enskilda näringslivet. Kapital- och kreditmarknaderna i övrigt inklusive riksbanken blir då mera passivt adapterande till de beslut och initiativ som ligger till grund för AP-fondernas och AMS-resursernas användning. För Lundberg är detta ingen högre vision eller någon sorts skräckbild — utan endast en enkel utdragning och förstärkning av tendenser som redan gjort sig gällande. Han konstaterar dock att en sådan utveckling kan innebära, att man till en del ersätter sannolikheten av de många små investeringsmisstag som uppstår vid nuvarande subventionspolitik, med hjälp av investeringsfonder och lokaliseringstöd, med risker för jättestora felinvesteringar. Dessa senare risker måste dock tas enligt Lundberg om den svenska industrin skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen.

Men samtidigt synes Lundberg hysa förhoppningen att denna selektivitet skall kunna kombineras med en relativt fritt fungerande kreditmarknad som sörjer för resten av näringslivets kreditbehov. Den väsentliga del av samhällsekonomins expansion som hänför sig till små och medelstora företag som växer och blir större behöver enligt honom en effektivt fungerande och decentraliserad kreditmarknad. Det är intressant att notera att Lundberg och af Trolle var och en från sin utgångspunkt kommer till en likartad slutsats på denna punkt. Den distinktion som eventuellt kan göras dem emellan är att Trolle explicit varnar

för chanstagningar inom nya och popbetonade branscher medan Lundberg synes se chanstagningarna av sådant slag som en förutsättning för att "den svenska industrin skall kunna hävda sig i den internationella konkurrensen".

I Lundbergs framtidsvision ingår också ett ökat statligt inflytande över lönebildningen. Det kan tänkas bli politiskt möjligt att i någon form acceptera en av statsmakterna bestämd övre gräns för den totala löneökningen under en två- eller treårsperiod, med överlåtande av fördelningen — såväl i tiden som mellan olika branscher och löntagargrupper — till arbetsmarknadens parter. Inte heller detta är för Lundberg något märkvärdigt — det vore ingen revolution, bara utveckling.

I Svenska Dagbladet har Leif Carlsson kommenterat Lundbergs inlägg med att ställa frågorna: "Tror Lundberg på detta? Vem vet: men han antyder att det kan tänkas bli politiskt möjligt. Vill han strängt taget ha det så? Vem vet: det är Erik Lundberg som skriver." Hur motiverat det än kan kännas att ställa frågor av detta slag inför Erik Lundbergs skrivelser bör man dock besinna att det som kritik är av det smäsinta slaget. Vad spelar det egentligen för roll vad Erik Lundberg tycker, tror och vill? Är han själv förvirrad så är han det åtminstone på ett högt plan. Han har den överlägsnes rätt att inte veta vad han strängt taget vill. Inte minst bör den intellektuella stimulansen Erik Lundberg utgör för den ekonomisk-politiska debatten motivera att han befrias från sådana småfuttiga restriktioner.

Meidner — att ta fasta på för prognosmakare?

En fråga som tränger sig på är emellertid om Erik Lundberg hade skrivit en annan uppsats — om han hade turnerat ämnet annorlunda — ifall han först hade läst Rudolf Meidners inlägg i boken. Lundberg säger själv att en framsynt ekonom år 1954 borde ha tagit fasta på Gösta Rehn och förutsatt att hans modell så småningom skulle

komma att tillämpas. Kanske är det så att en framsynt ekonom år 1967 bör ta fasta på Rudolf Meidner som i försynta och sympatiska formuleringar på grundval av senare erfarenheter i viss — om än begränsad — omfattning omprövar den rehnska modellen. Det skulle också ha passat Lundberg bra att anknyta till Meidner eftersom han levererar samma kritik dock utan att dra Meidners slutsatser.

Vad Meidner liksom Lundberg säger är att duschningspolitiken inte fungerat särskilt bra. Men Lundberg formulerar sin lösning i form av förbättringar inom ramen för samma princip. Meidner däremot formulerar en ekonomisk-politisk filosofi som går ut på att man skall söka undvika duschningar i krissituationer. Tillspetsat kan man kanske säga att medan Lundberg glidit över och accepterat den rehnska modellen som underlag för praktisk ekonomisk politik, har Meidner kommit underfund med att den kritik som Lundberg levererade år 1950 (d v s på den tid Lundberg ännu använde ord som farligt och olyckligt) var riktig och också dragit vissa konsekvenser av den. Vad Meidner bygger på är att det är mycket enklare och effektivare att göra ingrepp med strömmen än när problem en gång uppstått genom exempelvis en stram ekonomisk politik. Arbetsmarknadspolitik kan i goda konjunkturer göra den bästa nyttan genom att öka arbetskraftens rörlighet mot de expanderande näringarna. På så sätt byggs ett stabilare näringsliv som blir mindre känsligt för konjunkturbakslag — man onödiggör krisduschningar. Den hårda stabiliseringspolitiken — som var central hos Rehn och som alltid funnits hos Lundberg även om han velat uppnå den med andra medel — har försvunnit ur framställningen. Typiskt är att när Meidner söker efter medel att bekämpa den form av rörlighet som består i ett planlöst "shopping around", så nämner han bättre information och utbildning till de arbetssökande — inte balans och frånvaro av övrefterfrågan på arbetsmarknaden som är det viktigaste i detta sammanhang. Lundbergs tro på ökad prioritet för stabilitet i den ekonomiska

politiken är kanske när allt kommer omkring inte så sannolik.

Meidners ekonomiska politik är i princip mycket klar och har många övertygande fördelar. Han vill ha en solidarisk lönepolitik — något som också SAF enligt KARL-OLOF FAXÉNS bidrag sympatiserar med — och han inser att denna politik förutsätter en aktiv rörlighetsbefrämjande arbetsmarknadspolitik som gör att de av tröghetsvalar skyddade företagen förlorar sina differentialvinster. Strukturförändringarna skulle på så sätt ske successivt i en ständig högkonjunktur som dock — det bör sägas — inte behöver leda till samma inflation som motsvarande konjunktur utan arbetsmarknadspolitik.

Modell med konflikter

Men Meidners modell rymmer andra komplikationer och målkonflikter. Stabiliseringspolitiken, som inte ges samma roll men väl form som hos Rehn, förutsätter dämpad generell efterfrågepolitik kombinerad med statlig duschning — nu med tonvikt på medströmsduschning. Detta leder till ökad statlig maktkoncentration — en fråga där värdering ställs mot värdering i den politiska debatten.

Hur mycket och hur snabbt staten måste öka sitt grepp över ekonomin beror på vilken bärkraft konjunkturerna har inom det övriga näringslivet. Man kan ju tvärt emot Meidners förutsättningar tänka sig att den offentliga sektorns expansion i alla dess former — traditionella liksom på företagandets område — behöver dämpas i stabiliseringspolitikens namn. Ett sådant antagande har ju på grundval av hittillsvarande erfarenheter alla sannolikhetens kännetecken. Men det behöver inte bli så. Staten har som känt alla möjligheter att successivt tränga ut den privata sektorn och själv lägga sin styrande hand över utvecklingen. Här är att märka att den solidariska lönepolitiken om och när den fungerar leder till en osolidarisk vinstpolitik. För Meidner är detta ett dilemma av stora mått. Kanske är det mer ett läpparnas och hjärtats dilemma än ett hjärnans dilemma. Klok

som han är inser han att vinstdifferenter är något som påskyndar strukturomvandling och ger ett incitament till nyskapande och djärvhet inom ett privat företagande. Men även med större vinstspridning kan den totala vinstsumma som blir kvar inom företagssektorn bli så liten att de privata företagen inte vill eller kan fylla ut det reala utrymme vi vill att industriinvesteringarna skall uppta. Då måste politiken drivas enligt Meidners recept med statlig medvindsduschning i en konstant högkonjunktur.

Ur industrins synvinkel bör det vara ganska lätt att acceptera de Meidnerska tankegångarna så länge det handlar om en arbetsmarknadspolitik, vars huvuduppgift är att fungera i högkonjunkturer och så att säga accentuera, förbättra och effektivisera de trender man kan utläsa på en fungerande marknad. På så sätt byggs ett effektivare och stabilare näringsliv. Att Meidner sedan velat kombinera denna politik med ökade statliga ingrepp som förutsätter att marknadskrafterna dämpas och vinsterna hålls nere kan sedan nonchaleras, eftersom en sådan politik med goda skäl kan förutsättas komma att leda till ett långsammare framåtskridande.

En ytterligare målkonflikt som Meidner dock inte nämner är att den solidariska lönepolitiken också leder till en osolidarisk u-landspolitik genom att göra det svårare att liberalisera vår utrikeshandel. Har vi bestämt oss för vilken kapacitet arbetsmarknaden skall ha för strukturrationaliseringar och rörlighet står vi inför valet att slå ut låglöneföretagen genom höjda löner eller lägre importpriser. Den knuten är heller inte lätt att lösa.